

Wstęp

Mija rok od śmierci prof. dr hab. dr h.c. Alicji Jarugi. Dla upamiętnienia Jej życia i dzieła, z inicjatywy prof. zw. dr. hab. Antoniego Różalskiego, Prorektora do spraw nauki Uniwersytetu Łódzkiego, zespół Katedry Rachunkowości Wydziału Zarządzania UŁ przygotował specjalną monografię naukową. Tytuł publikacji *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości* celowo nawiązuje do książki pod redakcją A. Jarugi pt. *Współczesne problemy rachunkowości* wydanej w 1991 r. Wówczas pod kierunkiem prof. A. Jarugi zespół Katedry Rachunkowości UŁ przygotował pionierskie na owe czasy w Polsce opracowanie prezentujące współczesne spojrzenie na rachunkowość i jej najważniejsze problemy teoretyczne i praktyczne. Katedra Rachunkowości UŁ pod kierownictwem prof. Jarugi zawsze była w awangardzie polskiej rachunkowości. A. Jaruga inicjowała nowe kierunki badawcze w tej dziedzinie w Polsce. Wprowadziła do nauki i dydaktyki rachunkowości w naszym kraju rachunkowość zarządczą oraz badania porównawcze nad międzynarodową harmonizacją rachunkowości. W obszarze Jej zainteresowań znalazły się m.in. takie zagadnienia, jak: rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza, prawne unormowania rachunkowości, międzynarodowa rachunkowość porównawcza i rozwój międzynarodowej harmonizacji zasad sprawozdawczości finansowej, historia rachunkowości, rachunkowość sektora finansów publicznych czy pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego. Dzieło prof. A. Jarugi jest niezwykle bogate. Dla nas, Jej wychowanków i współpracowników, nie ma lepszego sposobu upamiętnienia tego dzieła niż jego prezentowanie i kontynuowanie, co stanowi cel tej monografii.

Książka została podzielona na pięć części odpowiadających głównym nurtom zainteresowań badawczych prof. Jarugi: (1) historia rachunkowości, (2) rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza, (3) sprawozdawczość finansowa, (4) międzynarodowe regulacje i harmonizacja zasad sprawozdawczości finansowej oraz (5) rachunkowość w sektorze publicznym.

Każdy z tych obszarów jest twórczo rozwijany przez zespół Katedry Rachunkowości UŁ. Inspiracją dla wielu badań i opracowań jest myśl prof. Jarugi.

Monografię otwiera część poświęcona historii rachunkowości, a w niej rozdział pt. *Od niemieckich ksiąg handlowych do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Zarys historii regulacji rachunkowości w Polsce* autorstwa Alicji Jarugi i Przemysława Kabalskiego, przedstawiający rozwój polskiej rachunkowości, a w szczególności prawa bilansowego, determinowany w dużej mierze wpływami z zagranicy i zwieńczony wdrożeniem Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w pierwszej dekadzie XXI w. Rozdział ten jest ostatnim znanym nam dziełem napisanym przez prof. Jarugę w Jej ponad półwiecznej działalności naukowej. Należy w tym miejscu dodać, że nurt historyczny w pracach Katedry Rachunkowości UŁ zapoczątkował jej pierwszy kierownik – prof. dr hab. Edward Wojciechowski.

Autorem drugiego rozdziału zatytułowanego *Historiografia rachunkowości – przeszłość, stan obecny i perspektywy rozwoju* jest Mikołaj Turzyński. Celem rozdziału jest przedstawienie dotychczasowego stanu badań nad historiografią rachunkowości oraz wskazanie perspektyw ich rozwoju. Autor scharakteryzował zagadnienie postrzegania rachunkowości w kategoriach przedmiotu badania historycznego.

Druga część książki dotyczy rachunku kosztów i rachunkowości zarządczej¹. Rozdział trzeci pt. *Zarys rozwoju rachunkowości zarządczej w zachodnich krajach Europy kontynentalnej* autorstwa Anny Szychty przedstawia drogi kształtowania się wiedzy i praktyki rachunkowości zarządczej w krajach państwach zachodnich Europy kontynentalnej.

Celem rozdziału czwartego pt. *Kapitał intelektualny – trendy w pomiarze, prezentacji i badaniach* autorstwa Jana Michalaka jest analiza wybranych metod pomiaru kapitału intelektualnego, proponowanej treści sprawozdań z kapitału intelektualnego oraz podejść badawczych poświęconych temu zagadnieniu.

Kolejny rozdział autorstwa Eweliny Zarzyckiej ma tytuł *Rola i funkcje specjalisty do spraw rachunkowości zarządczej w warunkach zintegrowanych*

¹ Przedstawiając najnowsze opracowania pracowników Katedry Rachunkowości UŁ z zakresu rachunku kosztów i rachunkowości zarządczej, trudno nie wspomnieć o doc. dr. Józefie Skowrońskim, bliskim współpracowniku prof. A. Jarugi (w latach 70. i 80. ub. wieku), który był autorem i współautorem wielu pionierskich i wciąż inspirujących prac w tej dziedzinie (np. o rachunku kosztów i efektów gospodarowania czynnikami produkcji).

systemów informatycznych – badania własne przedsiębiorstw w Polsce. Autorka poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy zastosowanie zintegrowanego systemu informatycznego w przedsiębiorstwie zmienia zadania i funkcje specjalisty do spraw rachunkowości zarządczej.

Ostatni rozdział części poświęconej rachunkowości zarządczej, napisany przez Katarzynę Kalinowską, a zatytułowany *Lean Accounting – szansa rozwoju metod rachunkowości zarządczej w teorii i w praktyce*, ma na celu objaśnienie istoty zmian w strukturze systemu rachunkowości w strategicznym zarządzaniu kosztami procesów przedsiębiorstwa, w kontekście reorientacji filozofii zarządzania organizacją we współczesnej gospodarce i przechodzenia na model szczupłych przedsiębiorstw.

Trzecia część monografii jest poświęcona problemom sprawozdawczości finansowej. Pierwszy z dwóch rozdziałów w tej części pracy autorstwa Ewy Walińskiej zatytułowany *„Kroki milowe” w rozwoju polskiej regulacji rachunkowości w warunkach gospodarki rynkowej* prezentuje kluczowe etapy rozwoju regulacji rachunkowości w Polsce. Ma na celu wskazanie kierunków zmian prawa bilansowego – zarówno tych, które już zostały wprowadzone, jak i tych, które wejdą w życie w przyszłości.

Ewa Śnieżek i Michał Wiatr w rozdziale ósmym pt. *W kierunku tworzenia współczesnych modeli sprawozdawczości finansowej* przedstawiają oparte na koncepcji m.in. W. Osbahra modele bilansu i przepływów pieniężnych będące jedną z możliwych odpowiedzi na wyzwania stawiane przed współczesną sprawozdawczością finansową.

W kolejnym rozdziale pt. *Struktury informacyjne sprawozdań z równoważenia rozwoju przez przedsiębiorstwa klasy światowej* Wojciech Nowak skupia się na strukturach informacyjnych rocznych raportów ogólnego przeznaczenia przedsiębiorstw międzynarodowych, takich jak: Toyota, Shell, Dell, Bayer. Poprzez prezentację struktury raportu środowiskowego Zakładów Azotowych „Puławy”, zwraca również uwagę na aktualny stan sprawozdawczości z równoważenia rozwoju przez przedsiębiorstwa polskie.

Czwarta część książki dotyczy międzynarodowych regulacji w zakresie sprawozdawczości finansowej i ich harmonizacji. Badania w tym nurcie obejmują z jednej strony instytucjonalne aspekty procesu międzynarodowej harmonizacji rachunkowości, a z drugiej – analizę rozwiązań stosowanych w różnych krajach, w tym analizę komparatywną. W rozdziale dziesiątym Radosława Ignatowskiego pt. *Początki i rozwój światowej harmonizacji rachunkowości – droga do powstania IASC* został przedstawiony długi i trudny proces harmonizacji rozwiązań w zakresie rachunkowości finan-

sowej, zapoczątkowany po II wojnie światowej i zwieńczony powstającymi niemal na naszych oczach globalnymi standardami rachunkowości pod egidą Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Autor wnikliwie analizuje przesłanki, bariery i etapy międzynarodowej harmonizacji zasad sporządzania sprawozdań finansowych.

Zupełnie inny charakter ma rozdział jedenasty pt. *Zastosowanie wartości godziwej do wyceny aktywów rzeczowych przez spółki notowane na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych*. Jego autor – Maciej Frendzel – prezentuje wyniki badań przeprowadzonych na grupie 100 spółek notowanych na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych i porównuje je ze podobnymi badaniami, które wcześniej przeprowadził na grupie jednostek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie.

Piąta, ostatnia, część monografii dotyczy rachunkowości sektora publicznego. W końcu XX w. zakres zastosowań systemów rachunku kosztów i rachunkowości zarządczej znacznie się rozszerzył poza sferę przedsiębiorstw produkcyjnych. Są one stosowane w innych sektorach, w tym również w dynamicznie rozwijającym się sektorze usług oraz sektorze publicznym, a więc w jego jednostkach nienastawionych na zysk. W tym miejscu warto dodać, że od początku XX w. Katedra Rachunkowości Wydziału Zarządzania UŁ pod kierunkiem prof. Ireny Sobańskiej prowadzi intensywne badania w zakresie diagnozy procesów zarządzania w sektorze publicznym oraz aplikacji w jego podmiotach nowoczesnych metod rachunkowości zarządczej. Obszarem szczególnego zainteresowania są publiczne wyższe uczelnie i jednostki badawcze, o czym świadczy przede wszystkim fakt opracowywania przez zespół Katedry Rachunkowości od 2004 r. kompleksowego projektu nowatorskiego w warunkach polskich systemu informacyjnego dla Uniwersytetu Łódzkiego. Podjęcie się tego dzieła jest wyrazem realizacji myśli prof. A. Jarugi o tym, że rachunkowość jest nauką stosowaną, której głównym efektem powinno być aplikowanie modeli do praktyki. Kontynuacja nurtu rachunkowości sektora publicznego przejawia się także w licznych i zróżnicowanych tematycznie opracowaniach w tym obszarze. Dwa najnowsze prezentujemy w tej monografii.

Rozdział pt. *Rachunek kosztów w uniwersytetach publicznych. Problemy metodologiczne i proces aplikacji w szkołach wyższych w krajach UE*, napisany przez Irenę Sobańską i Jacka Kalinowskiego, ma na celu przedstawienie: (1) doświadczeń kilku krajów europejskich, które w uniwersytetach publicznych przeprowadziły lub kontynuują trudny, złożony proces zmian w systemie rachunku kosztów, wprowadzając jego nowoczesną formę oraz (2) doświadczeń niektórych polskich uczelni (w tym Uniwersytetu Łódzkiego).

go) świadomych potrzeby zmian w tym obszarze, mimo braku wsparcia przez agendy rządowe.

Drugi rozdział części piątej autorstwa Eweliny Zarzyckiej i Marcina Michalaka pt. *Potrzeby informacyjne menedżerów i pracowników jednostek sektora publicznego w kontekście New Public Management* koncentruje się na potrzebach informacyjnych kierowników i pracowników jednostek sektora publicznego w obliczu wdrażania i stosowania systemu kontroli zarządczej. Jest próbą odpowiedzi na pytanie, jakie metody i narzędzia rachunkowości zarządczej są aktualnie stosowane przez kierowników badanych jednostek sektora publicznego oraz jakie inne metody i narzędzia chcieliby oni wdrożyć w celu usprawnienia zarządzania organizacją.

Niech ta książka będzie wyrazem tego, jak bogate i różnorodne były dzieło i twórczość naukowa prof. A. Jarugi w dziedzinie rachunkowości. Jej spuścizna to nie tylko ogromna liczba na ogół pionierskich opracowań (książek, artykułów, referatów), ale także, a może przede wszystkim ogromny wpływ na umysły Jej wychowanków, którzy dziś zgłębiają i objaśniają nurty współczesnej rachunkowości.

Irena Sobańska, Przemysław Kabalski
Łódź, listopad 2012

Preface

It is a year now since the death of prof. dr hab. Alicja Jaruga. To commemorate her life and work, the team of the Accounting Department, Faculty of Management, University of Łódź – at the initiative of prof. dr hab. Antoni Różalski, UŁ vice-rector in charge of research – has prepared a special scientific monograph. Its title – *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości* (*Contemporary research trends in accounting*) – is meant to bring to mind a book edited by A. Jaruga, entitled *Współczesne problemy rachunkowości* (*Contemporary problems in accounting*), published in 1991. It was a pioneering (at that time) study, prepared by UŁ Accounting Department's staff under prof. A. Jaruga's scientific guidance, presenting a modern view of accounting and its main theoretical and practical problems. The Accounting Department headed by prof. A. Jaruga was always at the forefront of Polish accounting. A. Jaruga initiated new trends in accounting research in Poland. She introduced management accounting and comparative studies in international accounting harmonisation into Polish research and teaching. Her vast research interests included cost accounting and management accounting, legal regulation of accounting, comparative international accounting and development of international harmonisation of financial reporting, accounting history, public sector accounting, and intellectual capital measurement and reporting. For us, her former students, colleagues and co-workers, there is not a better way to pay tribute to her great achievement than to present and continue her work, which is the purpose of this monograph.

The book is divided into five parts corresponding to prof. Jaruga's main research interests: (1) accounting history, (2) cost accounting and management accounting, (3) financial reporting, (4) international regulations and harmonisation of financial reporting, and (5) public sector accounting. Each of these areas of accounting is being developed by the

faculty of the Accounting Department, UŁ. Prof. Jaruga's work provided inspiration for numerous studies and research projects.

The first section, devoted to the history of accounting, begins with a chapter by Alicja Jaruga and Przemysław Kabalski, entitled *From German account books to International Accounting Standards. A review of the history of accountancy regulation in Poland*. The study outlines the evolution of Polish accounting thought (with a particular focus on accounting law), largely determined by foreign influences and crowned by the implementation of International Financial Reporting Standards in the first decade of the present century. This chapter is the last known study produced by prof. Jaruga in the course of her more than half a century long research work. It should be noted that historical accounting studies were originated at the Accounting Department, UŁ, by its first Head – prof. dr hab. Edward Wojciechowski.

The second chapter entitled *Historiography of accounting – the past, the present state and the future prospects* is written by Mikołaj Turzyński. The author reviews the research on accounting historiography conducted to date and presents prospects for its future development. He also discusses the concept of viewing accounting as the subject of historical studies.

The second section of the book deals with cost accounting and management accounting¹. The chapter contributed by Anna Szychta is entitled *Outline of the development of management accounting in the western countries of continental Europe*. It examines the development paths followed by management accounting theory and practice in the western part of continental Europe.

The fourth chapter *Intellectual capital – trends in measurement, presentation and research*, authored by Jan Michalak, analyses selected methods of measuring intellectual capital, proposed contents of reports on intellectual capital, and research approaches to this issue.

The next chapter written by Ewelina Zarzycka is entitled *The role and functions of management accountants in the context of integrated information systems – a survey study of companies in Poland*. The author explores the question whether the application of integrated information

¹ When presenting the latest studies in cost accounting and management accounting produced by the staff of the Accounting Department, UŁ, it would not be fair not to mention doc. dr Józef Skowroński, who cooperated closely with prof. A. Jaruga in the 1970s and 1980s and authored/co-authored many pioneering and inspiring works in this field of study (e.g. on accounting for the cost and effects of managing the factors of production).

systems in companies requires redefinition of the position and tasks of management accountants.

The last chapter in this section, entitled *Lean Accounting – a chance for advancement of management accounting methods in theory and practice*, is contributed by Katarzyna Kalinowska, who seeks to explain the nature of changes in the structure of the accounting system in strategic management of costs of business processes in the context of reorientation of the philosophy of business management in modern economy and transition to the lean model of enterprise.

The third part of the monograph is dedicated to issues in financial reporting. The first chapter in this section, authored by Ewa Walińska, is entitled *Milestones in the development of Polish accounting regulations in the conditions of market economy*. It presents the main stages in the development of accountancy regulation in Poland, highlighting the directions of changes in accounting law – both those which have already been implemented and those to be introduced in the future.

The next chapter by Ewa Śnieżek and Michał Wiatr, entitled *Towards development of new models of financial reporting*, presents models of the balance sheet and cash flow statement, based, among others, on W. Osbahra's concept. These models represent the feasible answers to the challenges faced by contemporary financial reporting.

In the last chapter of this section, entitled *Information structures of reports on environmental sustainability*, Wojciech Nowak analyses the information structures of annual general purpose financial statements published by international corporations such as Toyota, Shell, Dell and Bayer. He also examines the present state of environmental accounting and reporting by Polish companies using as example the structure of an environmental report of Zakłady Azotowe "Puławy".

The fourth part of the book deals with issues in international financial reporting regulations and their harmonisation. Studies in this area of accounting research explore the institutional aspects of the accounting harmonisation process and analyse solutions adopted in different countries, including comparative analysis. Chapter 10 by Radosław Ignatowski, entitled *The origins and development of global harmonisation of accounting – the road to the creation of the IASC*, presents the long and difficult process of financial accounting harmonisation, initiated after the second world war and close to completion in the form of global accounting standards being currently developed under the aegis of the International Accounting Standards Board. The author provides an insightful analysis of the

determinants, barriers and stages in the work on the harmonisation of rules for financial statements preparation.

Chapter 11 entitled *The use of fair value for measuring tangible assets by companies listed on the London Stock Exchange* is quite different in character. Its author, Maciej Frendzel, presents the results of a survey of 100 companies listed on the London Stock Exchange and compares them with the findings of a similar survey conducted earlier, which covered a group of companies listed on the Warsaw Stock Exchange.

The last section of this monograph addresses issues in public sector accounting. At the end of the 20th century the application of cost accounting and management accounting systems expanded beyond the manufacturing sector to be increasingly used in the services and in the public sector, which means that it is also used in non-profit entities. It should be noted at this point that the Accounting Department, UŁ, under the management of prof. Irena Sobańska, conducts extensive research aimed at diagnosing management processes in the public sector and application of advanced management accounting methods in its entities. Particular attention is paid to public higher education institutions and research units – the Accounting Department team has been engaged since 2004 in designing an innovative (in Polish conditions) integrated information system for the University of Łódź. The undertaking of this effort is an embodiment of prof. Jaruga's conviction that accounting is an applied science, which should be mainly oriented to practical application of theoretical models. Research into public sector accounting has also resulted in numerous works on various aspects of this area of accounting, of which two most recent studies are presented in this monograph.

A chapter entitled *Cost accounting in public universities. Methodological problems and the application process in higher education institutions in EU countries*, written by Irena Sobańska and Jacek Kalinowski, aims to present: (1) evidence from a number of European countries which have gone through or are in the course of a difficult and complex process of modernizing their cost accounting systems and (2) the experience of some Polish universities (including the University of Łódź) which realize the need for undertaking this effort despite the lack of support from government agencies.

The second chapter in this section, contributed by Ewelina Zarzycka and Marcin Michalak, entitled *Information needs of managers and employees of public sector entities in the context of New Public Management*, focuses on information needs of managers and employees of public sector entities in

the face of implementation and application of the management control system. It attempts to provide an answer to the question what management accounting methods and tools are currently used by managers of the public sector entities surveyed, and what other methods and tools they would like to implement to make the process of managing an organisation more effective.

Our intention in publishing this book is to show how vast and multifaceted was prof. Jaruga's work and achievement in the field of accounting. Her contribution to the advancement of this discipline consists not only in a huge number of innovative, often pioneering books, papers and articles, but also in the immense influence that she has exerted on the minds of her colleagues and students, who are now continuing her work.

Irena Sobańska, Przemysław Kabalski
Łódź, November 2012